श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब

UG-11.10- द्वितीय सोपान

स्व धाम प्रस्थान को देखो हो रहे श्री कृष्ण तैयार।
उद्धृत किए उद्धव समक्ष अद्भुत अनमोल उद्गार।।

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम्।
देवीं(म्) सरस्वतीं(म्) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्॥

nārāyaṇaṃ(n) namaskṛtya, naraṃ(ñ)caiva narottamam
devīṃ(m) sarasvatīṃ (m) vyāsaṃ(n), tato jayamudīrayet

नामसङ्कीर्तनं(म्) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम्।
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्॥

nāmasaṅkīrtanaṃ(m) yasya, sarvapāpapraṇāśanam
praṇāmo duḥkhaśamanas, taṃ(n) namāmi hariṃ(m) param

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

एकादशः स्कन्धः

॥ अथ दशमोऽध्यायः॥

ŚrīmadBhāgawatamahāpurāṇam

Ekādaśḥ skaṃdhaḥ

Atha daśmodhayāḥ

श्रीभगवानुवाच

मयोदितेष्ववहितः(स्), स्वधर्मेषु मदाश्रयः ।
वर्णाश्रमकुलाचार- मकामात्मा समाचरेत् ॥ 1॥

śrībhagavānuvāca

mayoditeṣvavahitaḥ(s), svadharmeṣu madāśrayaḥ .
varṇāśramakulācāra- makāmātmā samācaret .. 1..

mayo+ diteṣva + vahitaḥ(s),

varṇā + śrama + kulācāra

अन्वीक्षेत विशुद्धात्मा , देहिनां(म्) विषयात्मनाम् ।
गुणेषु तत्त्वध्यानेन, सर्वारम्भविपर्ययम् ॥ 2॥

anvīkṣeta viśuddhātmā, dehināṃ(m) viṣayātmanām .
guṇeṣu tattvadhyānena, sarvārambhaviparyayam .. 2..

viṣayāt+ manām, sarvārambha + viparya + yam

सुप्तस्य विषयालोको, ध्यायतो वा मनोरथः ।
नानात्मकत्वाद् विफलस्- तथा भेदात्मधीर्गुणैः ॥ 3॥

suptasya viṣayāloko, dhyāyato vā manorathaḥ .
nānātmakatvādviphalas- tathā bhedātmadhīrguṇaiḥ .. 3..

nānāt + makatvād,

bhedāt+ madhīr+ guṇaiḥ

निवृत्तं(ङ्) कर्म सेवेत, प्रवृत्तं(म्) मत्परस्त्यजेत् ।
जिज्ञासायां(म्) सं(म्)प्रवृत्तो, नाद्रियेत् कर्मचोदनाम् ॥ 4॥

nivṛttaṃ(ṅ) karma seveta, pravṛttaṃ(m) matparastyajet .
jijñāsāyāṃ(m) saṃ(m)pravṛtto, nādriyet karmacodanām .. 4..

mat + paras + tyajet

यमानभीक्ष्णं(म्) सेवेत , नियमान् मत्परः(ख्) क्वचित् ।
मदभिज्ञं(ङ्) गुरुं(म्) शान्त- मुपासीत मदात्मकम् ॥ 5॥

yamānabhīkṣṇaṃ(m) seveta, niyamān matparaḥ(kh) kvacit .
madabhijñaṃ(ṅ) guruṃ(m) śānta- mupāsīta madātmakam .. 5..

yamā + nabhīkṣṇaṃ(m)

अमान्यमत्सरो दक्षो , निर्ममो दृढसौहृदः ।
असत्वरोऽर्थजिज्ञासु- रनसूयुरमोघवाक् ॥ 6॥

amānyamatsaro dakṣo, nirmamo dṛḍhasauhṛdaḥ .
asatvaro'rthajijñāsu- ranasūyuramoghavāk .. 6..

amānya + matsaro, asatvaro'rtha+ jijñāsu, ranasūyu+ ramoghavāk

जायापत्यगृहक्षेत्र- स्वजनद्रविणादिषु ।
उदासीनः(स्) समं(म्) पश्यन्, सर्वेष्वर्थमिवात्मनः ॥ 7॥

jāyāpatyagṛhakṣetra- svajanadraviṇādiṣu .
udāsīnaḥ(s) samaṃ(m) paśyan, sarveṣvarthamivātmanaḥ .. 7..

jāyā + patya + gṛhakṣetra, svaja + nadraviṇā + diṣu, sarveṣ + vartha + mivātmanaḥ

विलक्षणः(स्) स्थूलसूक्ष्माद्, देहादात्मेक्षिता स्वदृक् ।
यथाग्निर्दारुणो दाह्याद्, दाहकोऽन्यः(फ्) प्रकाशकः ॥ 8॥

vilakṣaṇaḥ(s) sthūlasūkṣmād, dehādātmekṣitā svadṛk .
yathāgnirdāruṇo dāhyād, dāhako'nyaḥ(ph) prakāśakaḥ .. 8..

sthū + lasūkṣmād, dehā + dātmekṣitā, yathāgnir + dāruṇo

निरोधोत्पत्त्यणुबृहन्- नानात्वं(न्) तत्कृतान् गुणान् ।
अन्तः(फ्) प्रविष्ट आधत्त, एवं(न्) देहगुणान् परः ॥ 9॥

nirodhotpattyaṇubṛhan -nānātvaṃ(n) tatkṛtān guṇān .
antaḥ(ph) praviṣṭa ādhatta, evaṃ(n) dehaguṇān paraḥ .. 9..

nirodhot + pat + tyaṇu + bṛhan

योऽसौ गुणैर्विरचितो, देहोऽयं(म्) पुरुषस्य हि ।
संसारस्तन्निबन्धोऽयं(म्), पुं(व्)सो विद्याच्छिदात्मनः ॥ 10॥

yo'sau guṇairviracito, deho'yaṃ(m) puruṣasya hi .
saṃsārastannibandho'yaṃ(m), puṃ(v)so vidyācchidātmanaḥ .. 10..

guṇair + viracito, saṃsā + rastan + nibandho'yaṃ(m), vidyāc + chidātmanaḥ

तस्माज्जिज्ञासयाऽऽत्मान- मात्मस्थं(ङ्) केवलं(म्) परम् ।
संङ्गम्य निरसेदेतद्- वस्तुबुद्धिं(म्) यथाक्रमम् ॥ 11॥

tasmājjijñāsayā''tmāna- mātmastham(ṅ) kevalaṃ(m) param .
saṅ(ṅ)gamya nirasedetad- vāstubuddhiṃ(m) yathākramam .. 11..

tasmāj + jijñā + sayā''tmāna, mātmast + haṃ(ṅ), nirase + detad

आचार्योऽरणिराद्यः(स्) स्या- दन्तेवास्युत्तरारणिः ।
तत्सन्धानं(म्) प्रवचनं(म्), विद्यासन्धिः(स्) सुखावहः ॥ 12॥

ācāryo'raṇirādyaḥ(s) syā- dantevāsyuttarāraṇiḥ .
tatsandhānaṃ(m) pravacanaṃ(m), vidyāsandhiḥ(s) sukhāvahaḥ .. 12..

ācāryo' + raṇi + rādyaḥ(s), dante + vāsyut + tarāraṇiḥ

वैशारदी सातिविशुद्धबुद्धिर्-
धुनोति मायां(ङ्) गुणसम्प्रसूताम् ।
गुणां(व्)श्च सन्दह्य यदात्ममेतत्,
स्वयं(ञ्) च शाम्यत्यसमिद् यथाग्निः ॥ 13॥

vaiśāradī sātiviśuddhabuddhir-
dhunoti māyāṃ(ṅ) guṇasamprasūtām .
guṇāṃ(v)śca sandahya yadātmametat
svayaṃ(ñ) ca śāmyatyasamid yathāgniḥ .. 13..

sāti + viśuddha + buddhir, guṇasam + prasūtām,
yadāt + mametat, śāmyatya + samid

अथैषां(ङ्) कर्मकर्तॄणां(म्), भोक्तॄणां(म्) सुखदुःखयोः ।
नानात्वमथ नित्यत्वं(म्), लोककालागमात्मनाम् ॥ 14॥

athaiṣāṃ(ṅ) karmakartṝṇāṃ(m), bhoktṝṇāṃ(m) sukhaduḥkhayoḥ .
nānātvamatha nityatvaṃ(m), lokakālāgamātmanām .. 14..

karma + kartṝṇāṃ(m), nānā + tvamatha, loka + kālā + gamāt + manām

मन्यसे सर्वभावानां(म्), सं(व्)स्था ह्यौत्पत्तिकी यथा ।
तत्तदाकृतिभेदेन , जायते भिद्यते च धीः ॥ 15॥

manyase sarvabhāvānāṃ(m), saṃ(v)sthā hyautpattikī yathā .
tattadākṛtibhedena, jāyate bhidyate ca dhīḥ .. 15..

hyaut + pattikī, tat + tadā + kṛtibhedena,

एवमप्यं(ङ्)ग सर्वेषां(न्), देहिनां(न्) देहयोगतः ।
कालावयवतः(स्) सन्ति, भावा जन्मादयोऽसकृत् ॥ 16॥

evamapyaṅ(ṅ)ga sarveṣāṃ(n), dehināṃ(n) dehayogataḥ .
kālāvayavataḥ(s) santi, bhāvā janmādayo'sakṛt .. 16..

eva + mapyaṅ(ṅ)ga, kālā + vayavataḥ(s),

janmā + dayo' + sakṛt

अत्रापि कर्मणां(ङ्) कर्तु- रस्वातन्त्र्यं(ञ्) च लक्ष्यते ।
भोक्तुश्च दुःखसुखयोः(ख्), को न्वर्थो विवशं(म्) भजेत् ॥ 17॥

atrāpi karmaṇāṃ(ṅ) kartu- rasvātantryaṃ(ñ) ca lakṣyate .
bhoktuśca duḥkhasukhayoḥ(kh), ko nvartho vivaśaṃ(m) bhajet .. 17..

rasvā + tantryaṃ(ñ)

न देहिनां(म्) सुखं(ङ्) किञ्चिद् , विद्यते विदुषामपि ।
तथा च दुःखं(म्) मूढानां(म्), वृथाहं(ङ्)करणं(म्) परम् ॥ 18॥

na dehināṃ(m) sukhaṃ(ṅ) kiñcid, vidyate viduṣāmapi .
tathā ca duḥkhaṃ(m) mūḍhānāṃ(m), vṛthāhaṅ(ṅ)karaṇaṃ(m) param .. 18..

viduṣā + mapi, vṛthāhaṅ(ṅ) + karaṇaṃ(m)

यदि प्राप्तिं(म्) विघातं(ञ्) च, जानन्ति सुखदुःखयोः ।
तेऽप्यद्धा न विदुर्योगं(म्), मृत्युर्न प्रभवेद् यथा ॥ 19॥

yadi prāptiṃ(m) vighātaṃ(ñ) ca, jānanti sukhaduḥkhayoḥ .
te'pyaddhā na viduryogaṃ(m), mṛtyurna prabhavedyathā .. 19..

को न्वर्थः(स्) सुखयत्येनं(ङ्), कामो वा मृत्युरन्तिके ।
आघातं(न्) नीयमानस्य, वध्यस्येव न तुष्टिदः ॥ 20॥

ko nvarthaḥ(s) sukhayatyenaṃ(ṅ), kāmo vā mṛtyurantike .
āghātaṃ(n) nīyamānasya, vadhyasyeva na tuṣṭidaḥ .. 20..

Sukha + yatyenaṃ(ṅ), mṛtyu + rantike, nīya + mānasya, vadhyas + yeva

श्रुतं(ञ्) च दृष्टवद् दुष्टं(म्), स्पर्धासूयात्ययव्ययैः ।
बह्वन्तरायकामत्वात्, कृषिवच्चापि निष्फलम् ॥ 21॥

śrutaṃ(ñ) ca dṛṣṭavad duṣṭaṃ(m), spardhāsūyātyayavyayaiḥ .
bahvantarāyakāmatvāt, kṛṣivaccāpi niṣphalam .. 21..

spardhā + sūyāt + yaya + vyayaiḥ, bahvan + tarāyakā + matvāt, kṛṣivac + cāpi

अन्तरायैरविहतो , यदि धर्मः(स्) स्वनुष्ठितः ।
तेनापि निर्जितं(म्) स्थानं(म्), यथा गच्छति तच्छृणु ॥ 22॥

Antarāyairavihato, yadi dharmaḥ(s) svanuṣṭhitaḥ .
tenāpi nirjitaṃ(m) sthānaṃ(m), yathā gacchati tacchṛṇu .. 22..

Antarāyai + ravihato

इष्ट्वेह देवता यज्ञैः(स्), स्वर्लोकं(म्) याति याज्ञिकः ।
भुं(ञ्)जीत देववत्तत्र , भोगान् दिव्यान् निजार्जितान् ॥ 23॥

iṣṭveha devatā yajñaiḥ(s), svarlokaṃ(m) yāti yājñikaḥ .
bhuñ(ñ)jīta devavattatra, bhogān divyān nijārjitān .. 23..

deva + vat + tatra, nijār + jitān

स्वपुण्योपचिते शुभ्रे , विमान उपगीयते ।
गन्धर्वैर्विहरन् मध्ये, देवीनां(म्) हृद्यवेषधृक् ॥ 24॥

svapuṇyopacite śubhre, vimāna upagīyate .
gandharvairviharan madhye, devīnāṃ(m) hṛdyaveṣadhṛk .. 24..

svapuṇyo + pacite, gandhar + vair + viharan, hṛdyave + ṣadhṛk

स्त्रीभिः(ख्) कामगयानेन, किं(ङ्)किणीजालमालिना ।

क्रीडन् नवेदात्मपातं(म्), सुराक्रीडेषु निर्वृतः ॥ 25॥

strībhiḥ(kh) kāmagayānena, kiṅ(ṅ)kiṇījālamālinā .

krīḍan navedātmapātaṃ(m), surākrīḍeṣu nirvṛtaḥ .. 25..

kā + magayā + nena, nave + dātma + pātaṃ(m), surā + krīḍeṣu

तावत् प्रमोदते स्वर्गे , यावत् पुण्यं(म्) समाप्यते ।

क्षीणपुण्यः(फ्) पतत्यर्वा- गनिच्छन् कालचालितः ॥ 26॥

tāvat pramodate svarge, yāvat puṇyaṃ(m) samāpyate .

kṣīṇapuṇyaḥ(ph) patatyarvā- ganicchan kālacālitaḥ .. 26..

यद्यधर्मरतः(स्) सङ्गा- दसतां(म्) वाजितेन्द्रियः ।

कामात्मा कृपणो लुब्धः(स्), स्त्रैणो भूतविहिं(व्)सकः ॥ 27॥

yadyadharmarataḥ(s) saṅgā- dasatāṃ(m) vājitendriyaḥ .

kāmātmā kṛpaṇo lubdhaḥ(s), straiṇo bhūtavihiṃ(v)sakaḥ .. 27..

yadya + dharmarataḥ(s), bhū + tavihiṃ(v) + sakaḥ

पशूनविधिनाऽऽलभ्य, प्रेतभूतगणान् यजन् ।

नरकानवशो जन्तुर्- गत्वा यात्युल्बणं(न्) तमः ॥ 28॥

paśūnavidhinā''labhya, pretabhūtagaṇān yajan .

narakānavaśo jantur- gatvā yātyulbaṇaṃ(n) tamaḥ .. 28..

paśū + navidhinā'' + labhya, yātyul + baṇaṃ(n)

कर्माणि दुःखोदर्काणि, कुर्वन् देहेन तैः(फ्) पुनः ।

देहमाभजते तत्र , किं(म्) सुखं(म्) मर्त्यधर्मिणः ॥ 29॥

karmāṇi duḥkhodarkāṇi, kurvan dehena taiḥ(ph) punaḥ .

dehamābhajate tatra, kiṃ(m) sukhaṃ(m) martyadharmiṇaḥ .. 29..

duḥkho + darkāṇi, martya + dharmiṇaḥ

लोकानां(म्) लोकपालानां(म्), मद्भयं(ङ्) कल्पजीविनाम् ।
ब्रह्मणोऽपि भयं(म्) मत्तो, द्विपरार्धपरायुषः ॥ 30॥

lokānāṃ(m) lokapālānāṃ(m), madbhayaṃ(ṅ) kalpajīvinām .
brahmaṇo'pi bhayaṃ(m) matto, dviparārdhaparāyuṣaḥ .. 30..

dviparār + dhaparāyuṣaḥ

गुणाः(स्) सृजन्ति कर्माणि, गुणोऽनुसृजते गुणान् ।
जीवस्तु गुणसं(य्)युक्तो , भुङ्क्ते कर्मफलान्यसौ ॥ 31॥

guṇāḥ(s) sṛjanti karmāṇi, guṇo'nusṛjate guṇān .
jīvastu guṇasaṃ(y)yukto, bhuṅkte karmaphalānyasau .. 31..

guṇo' + nusṛjate, karma + phalān + yasau

यावत् स्याद् गुणवैषम्यं(न्), तावन्नानात्वमात्मनः ।
नानात्वमात्मनो यावत् , पारतन्त्र्यं(न्) तदैव हि ॥ 32॥

Yāvat syād guṇavaiṣamyaṃ(n), tāvannānātvamātmanaḥ .
nānātvamātmano yāvat, pāratantryaṃ(n) tadaiva hi .. 32..

tāvan + nānā + tvamātmanaḥ, nānā + tvamāt + mano

यावदस्यास्वतन्त्रत्वं(न्), तावदीश्वरतो भयम् ।
य एतत् समुपासीरं(व्)स्- ते मुह्यन्ति शुचार्पिताः ॥ 33॥

yāvadasyāsvatantratvaṃ(n), tāvadīśvarato bhayam .
ya etatsamupāsīraṃ(v)s- te muhyanti śucārpitāḥ .. 33..

yāva + dasyā + svatantra + tvaṃ(n), tāva + dīśvarato

काल आत्माऽऽगमो लोकः(स्), स्वभावो धर्म एव च ।
इति मां(म्) बहुधा प्राहुर्- गुणव्यतिकरे सति ॥ 34॥

kāla ātmāgamo lokaḥ(s), svabhāvo dharma eva ca .
iti māṃ(m) bahudhā prāhur- guṇavyatikare sati .. 34..

guṇa + vyatikare

उद्धव उवाच

गुणेषु वर्तमानोऽपि, देहजेष्वनपावृतः ।

गुणैर्न बद्ध्यते देही, बद्ध्यते वा कथं(म्) विभो ॥ 35॥

uddhava uvāca

guṇeṣu vartamāno'pi, dehajeṣvanapāvṛtaḥ .

guṇairna badhyate dehī, badhyate vā kathaṃ(m) vibho .. 35..

dehajeṣ + vanapāvṛtaḥ

कथं(म्) वर्तेत विहरेत्, कैर्वा ज्ञायेत लक्षणैः ।

किं(म्) भुं(ञ्)जीतोत विसृजेच्-छयीतासीत याति वा ॥ 36॥

kathaṃ(m) varteta viharet, kairvā jñāyeta lakṣaṇaiḥ .

kiṃ(m) bhuñ(ñ)jīto'ta visṛjec- chayītāsīta yāti vā .. 36..

chayī + tāsīta

एतदच्युत मे ब्रूहि, प्रश्नं(म्) प्रश्नविदां(म्) वर ।

नित्यमुक्तो नित्यबद्ध, एक एवेति मे भ्रमः ॥ 37॥

etadacyuta me brūhi, praśnaṃ(m) praśnavidāṃ vara .

nityamukto nityabaddhaḥ, eka eveti me bhramaḥ .. 37..

eta + dacyuta

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां(म्)

संहितायामेकादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः

iti śrīmadbhāgavate mahāpurāṇe pāramahaṃsyāṃ(m)

saṃhitāyāṃ ekādaśaskandhe daśamo'dhyāyaḥ..

ॐ पूर्णमदः(फ्) पूर्णमिदं(म्)पूर्णात्पूर्णमुदच्यते

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते।।

ॐ शान्तिः(श्)शान्तिः(श्)शान्तिः।।

Om Pūrṇamadah(ph) Pūrṇamidaṃ(m) PūrṇatPūrṇamudacyate|

Pūrṇasya Pūrṇamādāya Pūrṇamevāvashiṣyate ||

Om Shantih(ś) Shantih(ś) Shantih ||